

szlovák volt, aki nem is tudott volna hova menni családjával. Ezek megtagadták a házak átadását. A hivatalos szervek ideiglenes lakások kiutalásával igyekeztek segíteni a helyzetet. A hazatértek egy jelentős része a rokonoknál húzta meg magát.⁴⁷

A robbanásveszélyes helyzet megoldására a földművelésügyi megbízott augusztusban elrendeli 20 lakóház felépítését Gútán az áttelepültek részére.⁴⁸ Az új utcát, ahol a 20 lakóház felépült ma is Szlovák utcának nevezik Gútán.

A Csehországból hazatértek jelentős részének újra kellett építenie gazdaságát. Az itthon hagyott állataikat eladták, gazdasági felszerelésüket széthordták, a tüzfűt eltűzelték. Gyakran a kerítést, ólakat is szétszedték a bizalmiak. Soknak a bútora is tönkrement. A kárt szenvedett deportáltak követelték a kárpótlást elkallódott vagyontárgyaikért. A károsultak ügye évekig húzódott, csupán 1951-től kaptak csekély pénzösszegű kárpótlást. Ennek megállapításánál is osztályszempontokat vettek figyelembe. A nagyobb összegű kár esetében csupán annak töredékét fizették meg. A nagyobb gazdák, akik több kárt szenvedtek így hátrányba kerültek. A 3500 koronáig a kárt teljes összegben megfizették, 12 ezer koronáig terjedő kár esetében 3500 korona kárpótlást fizettek, 25 ezer korona kár esetében már csak 5000 koronát térítettek meg.⁴⁹ Az eddig előkerült jegyzékek alapján 101 gútai család kapott 1951 és 1952-ben kárpótlást. Ennek összege általában 3500 vagy 5000 korona volt.

A visszatértek beilleszkedése, munkába állása nem ment zökkenőmentesen. Hamarosan megkezdődött a kollektivizálás és a beszolgáltatások rendszere. A magyarok üldözését hirtelen felváltotta az osztályellenség elleni könyörtelen harc. A szigorú jegyrendszer ellen vétkeseket, a fekete vászásokat, a közellátási szabályok megszegőit kegyetlenül büntették.

Az év végére tarthatatlanná vált, hogy a magyar lakosság még mindig nincs képviselve a község vezetésében. A belügyi megbízott által kinevezett HKB fenntartása is már kényelmetlen volt. Létrehozzák a helyi nemzeti bizottságot (tanácsot).

A Nemzeti Front járási szervei szigorú osztályszempontok alapján összeállították a jelöltek listáját és senkinek nem lehetett kétsége afelől, hogy a helyi nemzeti bizottság összetétele azonos lesz vele. A tagjelöltek 36 tagú listájára 16 magyar nemzetiségű került fel. A nevük mellé meg is jegyezték: „magyar rész” vagy „magyarul beszélő”. A 12 póttagjelölt között 4 „magyarul beszélő” nkadt. Az elnöknek Pavel Brezovskyt a szövetkezet elnökét javasolják.

Angyal Béla

A Magyarországon megtelepedett csángók

Régóta érdekel a csángók sorsa, életük alakulása. Magam is csángó születésű vagyok, a moldvai Lábnik (Vladnic) községben születtem. Szüleim 1947 januárjában költöztek Magyarországra és Baranya megyében Egyházaskozár községben telepedtek le. A moldvai csángó-magyarokról neves kutatók könyvtárnyi kötetet írtak. Arról viszont kevesen írtak, hogy csángó magyarok Románián kívül Magyarországon is élnek. A második világháború alatt és az azt követő években csaknem ezer csángó telepedett le Magyarországon. Sorsuk alakulásáról, életükről, beilleszkedésükről keveset tudunk. Mivel a csángók többsége a bukovinai székelyekkel együtt települt át, nagyon sokan összekeverik a két népcsoportot. Pedig a kettő nem keverhető össze.

Az áttelepült csángók magukat nem nevezik csángóknak. Albert Gábor írja: „a Baranyában és Tolnában letelepített *”csángók”* sohasem nevezik magukat csángóknak. Ezt csúfnévnak érzik, megbélyegzésnek, ami ellen minden alkalommal tiltakoznak, és ha Bukovinából jöttek: azt mondják magukról, hogy ők bukovinai székelyek (vagy bukovinai magyarok), ha pedig Moldvából telepedtek át, akkor azt, hogy moldvai magyarok.”

⁴⁷ Vadkerty K.: I. m. 1996. 148–150.

⁴⁸ ŠOKA KN, fond ONV, 832/1949 prez.

⁴⁹ Vadkerty K.: I. m. 1996. 91–95.

Az áttelepülés és előzményei

A Szovjetunió 1940. június 27-én jegyzéket intézett Romániához, melyben visszakövetelte azokat a besszarabiai és észak-bukovinai területeket, amelyeket a húszas évek elején Romániához csatoltak. Németország ugyancsak megkezdte a bukovinai németiség áttelepítését a Birodalomba. 1940. augusztus 30-án „a második bécsi döntés” értelmében Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz. Ugyanakkor a magyar Országgyűlés az 1940. évi XXVI. törvénycikkben rendelkezett a Románia területén még ottmaradt magyar lakosság 6 hónapon belüli optálási lehetőségéről. A kérdés gyakorlati végrehajtását – a kölcsönös lakosságcsereét – a bécsi döntés szerint a két államnak külön szerződésben kellett volna szabályoznia. Ebben került volna sor a kapcsolódó pénzügyi és gazdasági kérdések rendezésére, az országokat elhagyó lakosság kártalanítására is. A szerződés megkötésére végül is nem került sor. Az optálás végrehajtására megadott hat hónapos határidő lejárt. A magyar kormány csak a bukovinai székelyek áttelepítését határozta el, a moldvai csángókról nem volt szó. A bukovinai hazavágyó magyarság egy része, megelégtelve a két kormány tehetetlenségét, úgy indult meg ingóságaival a bécsi döntés következtében közel került magyar határ felé, hogy odahagyott javaiért a román államtól semmi ellenértéket nem kapott. A hátrahagyott vagyon értéke 40 millió pengő volt.

A magyar kormány az áttelepítésnek több változatát fontolgatta. Első helyen szerepelt a „népcsere”, vagyis Erdélyből annyi román települt volna ki Romániába, ahány bukovinai székely visszatér hazájába. Ezt a tervet a román kormány Észak-Erdély visszacsatolása után elvetette. Másik terv szerint Erdélybe – Szolnok-Doboka vármegye Szamos-völgyi vidékére történt volna a telepítés, csakhogy itt kevés volt a kisajátítható földbirtok mennyisége. Megvizsgálták Szatmár és Bihar megyékben a trianoni határon kívül létesített és Észak-Erdély visszatérte után üresen maradt román telepek helyzetét is. 36 egykori román telepen lett volna elég föld, csak lakóház volt kevés. 1941 áprilisára a magyar menekültügyi kormánybiztosság a Bukovinából átszivárgó családok közül 200 családot le is telepített Szatmár-Bihar megye egykori román telepekre.

1941. április 11-én a magyar csapatok megszállták Bácskát, előtte Németország lerohanta Jugoszláviát; Teleki Pál miniszterelnök öngyilkos lett. Most már konkrét és reális lehetőségként lehetett számolni a bácskai telepítéssel, melyről 1940 szeptemberében Domokos Pál Péter azt mondta: „Rossz terv”.

A bécsi döntés csak a Trianon következtében Romániához került magyar lakosság optálási lehetőségéről rendelkezett, külön nem esett benne szó a Moldvában élő magyarságról. Ők hiába szerettek volna „magyar földre” kerülni, a román hatóságok útjukat állták. Mindössze néhány településen tudták meg a hírt: ha sikerül az immár Moldvához közel került határon átjutni, a magyar állam gondoskodik letelepítésükről. A lehetőség csak kevesekhez jutott el; a vállalkozóképes fiatal családfejek katonai szolgálatot teljesítettek, a hatóságok pedig akadályozták a családok menekülését. Így az áttelepülés csak keveseknek sikerült. Ezek zömme Magyarfalva (Gaiceana – Unguri), Lábnik (Vladnic), Lészped (Lespezi), Klézse (Cléja) és Pusztina (Pustina) községekből származtak. Katolikus papok járták a falvakat és buzdították az embereket az áttelepülésre. Édesapám önéletírásában leírta, hogy Lábnikban miként tudták meg a hírt: lehet menni Magyarországra. Ekkor a román hadsereg tagjaként részt vett Odessza elfoglalásában. A város bevétele után a megfogyatkozott ezredüket visszarendelték Bákóba és néhány nap szabadságra haza mehetett. Mikor haza ért, akkor tudta meg édesanyjától a nagy hírt. Idézem: „...képzeld itt volt Magyarországról egy pap, azt mondják a neve Lészló Antal. (Valójában nem Magyarországról, hanem Hadikfalváról, mások szerint Istensegítről érkezett.) Ez a pap misét mondott a templomban. Amikor vége lett a misének megszólalt magyarul. Kedves testvéreim! Arra kérek benneteket, ha akartok mehetek Magyarországra és ott kaptok házat, földet, ami nektek szükséges. Nagyon jó földek vannak ott. Azt a helyet, ahova titeket telepítenek úgy hívják, hogy Bácska. Voltam én Gajcsánában és onnat es fognak menni. Voltam a Szereten túl és onnat es mennek. Jó lenne, ha az egész község menne, de mivel hogy háború van és az emberek nagyobb része (férfiak) a fronton van, jó lesz úgy menjen mindenki ahogy tud. Lemondanak a román állampolgárságról, az iratokat elviszik Bukarestbe a magyar követségre és ott megkapják a „hazatérő levelet” és mehetnek es”.

Igy terjede a hír minden magyar községben, mint a tűz. „Én megyek” mondta az egyik. A másik mondta „Én nem megyek”. Így kerültek szembe egymással még a szülők és a fiaikkal, lányaikkal. Feljelentette az apa a fiát a rendőrségen, hogy akadályozzák meg ne menjen Magyarországra. Az öregek nem akartak külföldre menni. „Ők itt es megtudnak halni” mondták. „Ki viseli gondjukat öregségükra?” De a fiatalok nem hallgattak senkire, csak készült és készült mind”.

A részben a bukovinai székelyekkel együtt, részben pedig külön utakon érkező moldvai csángók, bácskai éveiről nem szólnak a források, sem pedig az onnan való menekülésükről. Csak alkalmi visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a bukovinából jött székelyek közé keveredve érkeztek, kezdtek Bácskában új életet, majd ugyancsak velük együtt menekültek 1944 őszén a Dunántúlra.

Letelepítés Baranyában és Tolnában

Bácskából a bukovinai székelyekkel együtt menekülő és a később, 1946–1947-ben áttelepülő moldvai csángókat a Bodor György által létrehozott Telepítési Hivatal, majd később létesített Népgondozó Hivatal Baranya megye északi peremére a Hegyhát tájörzetbe: Egyházaskozár, Szárász, Mekényes és Bikal községekbe telepítette le. Ezek a települések a háború előtti utolsó népszámlálás (1941) adatai szerint teljesen német nemzetiségű községek voltak. Hegyhátnak ezen a területén a XVIII. századtól terjedt el a főleg Bajorországból származó németiség. Előtte a középkorban a lakosság még itt is teljesen magyar volt. A hódoltság későbbi időszakában jelennek meg ezen a tájon a szerb népcsoportok. Erre utal Egyházaskozár későbbi neve (1934-ig): Rác-Kozár.

A második világháborúban a Tolna-Baranyai németiség egy része, átvéve a náci ideológiát (Volksbundisták), az új, demokratikus államrend számára nemkívánatos személyekké váltak és így a potsdami értekezlet határozatai értelmében visszatelepítették őket Németországba. Azokat telepítették ki elsősorban: akik tagjai voltak a Volksbundnak; akik elmentek SS-katonának; akik az 1941 évi népszámláláskor német nemzetiségűnek vallották magukat és akik korábban megmagyarosított nevük helyett újra felvették a német hangzású nevet. A németek kitelepítésekor történtek igazságtalanságok is. A helyi megbízottak nem mindig elsősorban a politikai szempontokat nézték, hanem a vagyont. Így igen sok Volksbunddal közömbös vagy szemben álló, de jómódú német gazdát is kitelepítettek, ugyanakkor sok nép- és nemzetellenes egyén mentesült, mivel nem volt kívánatos portája, háza, vagy belépett a kommunista pártba. Ezek után elképzelhető, hogy milyen hallatlanul kiélezett nemzetiségi légkörben indult meg itt az élet a II. világháború után.

Mivel a németek kitelepítésére csak hónapokkal később került sor (Egyházaskozárról 1947 augusztusában indult az utolsó csoport), jó ideig közösen éltek a moldvai magyarok (és a székelyek) a németekkel, nemcsak a községekben, hanem egy-egy házban is. Csupor Tibor könyvében Gáspár Simon Antalt idézi: *S rea tettek egy sváb családra, s velük kénlődtünk vaj három esztendeig. Minden rosszat mondtak reánk: cigányok, dologtalan piszkos csángók... Erőst el voltunk keseredve, s megbántuk, hogy haza jöttünk. Ott a románok bangyele (házatlan) itt a hazában jövevény cigányoknak hittak... Nem igaz mit kibír az ember...*

Nem találtam egyértelmű adatokat arra vonatkozóan, végül is hány moldvai csángó magyar családot és személyt telepítettek le Észak-Baranyában. Hegedűs Lajos, aki 1950 táján felkereste a baranyai csángó falvakat, még akkor amikor nem indult meg az erőteljes asszimiláció, és viszonylag eredeti állapotában vizsgálhatta a csángó életmódot. Szerinte a moldvai telepések száma: 159 család volt, mintegy ezer (973) családtaggal.

Hajdú Demeter Dénes pedig azt írja: *„1945 augusztusában érkezett a moldvai csángó magyar családok első nagyobb csoportja 519 fővel, ezután pedig októberben 5 fő, majd 1947 február és szeptember között további 179 fő, végül szóróványosan még 35 fő kapott otthont. A négy községbe összesen 737 főt telepítettek be, melyből 13 fő visszatért Moldvába. Így a véglegesen letelepedettek száma 724 főben határozható meg.”*

A két szerző adatait összevetve mintegy 250 fő az eltérés. Alapos helyi és levéltári kutatást igényelne a valóság kiderítése.

Hajdú Demeter Dénes írásából megtudható, hogy a négy baranyai községbe (Egyházaskozár, Szárász, Mekényes, Bikal) mikor, honnan, hány személy, ebből hány férfi, nő és gyermek telepedett le. Eszerint 146 férfi, 155 nő, 212 fiú, 211 lány, összesen: 724 fő a letelepülő. A felnőttek közül 13 fő csonka családdhoz tartozott. Teljes családok száma 144 volt. A családok közül 44 pár menekülés közben, a moldvai otthon elhagyása és a dél-dunántúli letelepedés közötti időben kötött házasságot. Így ezek gyermeke a letelepedés időpontjáig még nem született meg, vagy csupán csak az első jött a világra. Mindezek ellenére a 144 telepes családnál egy családra átlagban 2,9 gyermek jutott. A letelepedés után a 144 családnál még 147 gyermek születéséről és felneveléséről vannak adatok. Így az első telepes felnőtteknél egy családra 3,98 gyermek jutott, vagyis a 4 gyerek vállalása vált általánossá, de nem számított ritkaságnak a 8–10 gyermek sem.

Hegedűs Lajos könyvéből kiolvasható az is, hogy a csángókkal egyidőben milyen más helyekről (Erdély, Felvidék (Csallóköz), Jugoszlávia és Magyarország) érkeztek új telepesek az említett községekbe, és az is, hogy hány német nemzetiségű maradt a kitelepítés után.

1. Egyházaskozár: 1945–1947-ben ide telepedett le a moldvai *Gajcsánából* (Gaiceana-Unguri) 60 család 348 taggal, *Lábnikból* (Vladnic) 35 család 210 taggal, *Klézséről* (Cleja) 4 család 30 taggal.

A községnek nyelviileg is igen tarka képet adott az a tény, hogy ezidő tájt számos más vidékről származó telepes is került ide, így :

– *Bukovinainak:* Istensegitsből: 3 család 14 taggal; Hadikfalváról: 2 család 8 taggal; Andrásfalváról: 1 család 4 taggal; Fogadjisteből: 1 család 6 taggal.

– *Erdélyből:* Csernakeresztúrról: 3 család 17 taggal, Ludasról: 2 család 12 taggal, Déváról: 1 család 3 taggal (ők e század elején kerültek Bukovinából Erdélybe).

– *Szlovóniából:* Imszolci és Breslenica községből 4 család 15 taggal;

– *Boszniból:* Vuicsiákról: 6 család 27 taggal;

– *Szlovákiából* (Csallóköz): Nádszegről: 12 család 53 taggal.

Rajtuk kívül még mintegy 60 német család is a faluban maradt.

2. Szárász: a moldvai Pusztinából (Pustina): 40 család 270 taggal; Diósfaluból (Gioseni): 1 család 5 taggal; Klézséből (Cléja): 3 család 10 taggal; Lészpedről (Lespezi): 6 család 30 taggal.

Számos német család maradt itt is a faluban.

3. Mekényes: a moldvai Lészpedről: 7 család 50 taggal; Klézséről: 3 család 14 taggal.

Ezenkívül az ország más tájairól, így Szentpéterszegről (Bihar megye) 10 család 59 taggal; Gyöngyösről (Heves megye) 31 család 93 taggal; Zalaegerszegről 1 család 10 taggal; Zala-koppányról 35 család 160 taggal; Bezerédről 1 család 3 taggal; Kallósról 1 család 4 taggal; Gellénházáról 9 család 40 taggal. Szlovákiából: Negyedről (Nyitra megye) 12 család 36 taggal; Kürtről (Nyitra megye) 1 család 4 taggal; Nádszegről (Pozsony megye) 4 család 16 taggal; Alsószeli (Pozsony megye) 1 család 4 taggal. Itt maradt még száznál több német család.

4. Bikal: ebbe a szintén igen tarka telepes községbe

– *Pusztinából:* 2 család 8 taggal költözött.

Újrakezdés, beilleszkedés

A sokszínű, kényszerhelyzetben létrehozott közösségekben igen nehezen indult az élet. Halász Péter az 1970-es években tanulmányt írt az egyházaskozári termelőszövetkezetről. Az egyházaskozáriakról leírtak nagyjából illenek a másik három településre is. Idézet a tanulmányból: „Az 1945-ös földosztás Egyházaskozáron nem egészen úgy zajlott le, mint az ország más vidékein. Itt ugyanis nem a nagybirtokot osztották fel – ilyen nem is volt – hanem a kitelepített németek földjét. Nem a helybeli földnélküliek és törpebirtokosok voltak az igénylők, hanem a Bácskából menekült moldvai magyarok. A földosztás eredményeként az egyházaskozári családok 85 százaléka jutott önálló gazdasághoz, ugyanakkor Kozáron nem voltak ún. kulákbirtokok, mindössze 6 olyan gazdaság volt, amelynek a területe meghaladta a 20 kh.-t. Így az idekerült csángók háromnegyed

részből kis- és középbirtokos lett... A Moldvából idekerült csángók a helybeliekhez viszonyítva igen elmaradott gazdálkodási kultúrával rendelkeztek. Más volt a vetési, növénytermesztési, állattenyésztési kultúrájuk. Az új gazdálkodási fogásokat úgy lesték el az itt maradt sváboktól, illetve a felvidékiektől. Ezért kezdetben csak nehezen tudtak megélni. Emiatt viszonylag korán, 1949 őszén megalakult Egyházasközönség az első termelőségvetőket 14 alapító taggal."

Az erőszakos tsz. szervezés eredményeként 1951 őszére Egyházasközönség talán tíz család kivételével mindenki aláírta a belépési nyilatkozatot. A Moldvából idekerült magyarok írták alá legkönnyebben, mert még idegennek érezték itt magukat, főként azért, mert a Moldvából hozott hagyományaik miatt nehezen boldogultak a kapott földdel. Azok akik nem léptek be a tsz.-be – főként a fiatalok – otthagyták a falut és elszegődtek a környék bányáiba (Szászvár, Nagymányok, Hidas, Komló, Pécs), vagy elmentek az Útfenntartó Vállalathoz, illetve a komlói és a sztálinvárosi építkezésekhez.

Érdemes felidézni Hegedűs Lajos benyomásait is a csángók magyarországi kezdeti lépéseiről. A kor szellemének megfelelő hangnemben írt (1952-ben jelent meg a könyve) mondatai érzékeltetik a csángók beilleszkedésének gondjait. „Mikor Magyarországra jötték régi szokásaikhoz mereven ragaszkodtak, mert az élet és nyomorúság mozdulatlanságához voltak hozzászokva. Legegyszerűbb tudományos ismeretek hiányában kuruzslásokkal gyógyítottak, babonákban hittek. Az első években a viseletüket is tartották: háziszőltes ingóllast, »csángó inget«, színes gyapjúkatrincát viseltek az asszonyok, szoknyát (posztókabátot), icárt és bocskort hordtak a férfiak. 5-6 évvel ezelőtt Egyházasközönség újévkor még ugráltak és kecsketáncot jártak, s temetések alkalmával rögönzött szövegű sirató éneket lehetett hallani. Lassan megismerkedtek az itteni életformával, a régit elhagyják és örömmel alkalmazkodnak az újhoz.”

Sem a betelepítettek, sem a kitelepítések után visszamaradt németek nem tehetek arról, hogy kölcsönösen bizalmatlanok voltak egymáshoz, egymásra haragudtak. A németek úgy tekintettek a betelepítettekre, mint betolakodókra. Bizonyítja ezt az is, hogy az 1956-os forradalom idején különösen a csángók érezték úgy, hogy nem maradhatnak meg a községben, innen is tovább kell menniük. Első ijedségükben küldöttséget menesztettek Budapestre Románia magyarországi követségéhez, hogy engedélyezze a Moldvába való visszatelepítésüket.

Domokos Pál Péter megbízásából 1980-ban felmérés készült a Moldvából idetelepültekről, s ebben többek között feldolgozták a még akkor élő telepesek és a már Dunántúlon született korosztályok iskolázottsági szintjét. A felmérést az egyházasközönség tanító Márton Sándor végezte. Az elkészített statisztika jól mutatja, hogy a Moldvából jött telepesek és a már itt született korosztályok iskolázottsága miként változott. A felmérés az 1930 előtt születettek, az 1930 és 1940 közöttiek, és az 1941–1960 között születettek iskolai végzettségét vizsgálta. A felmérés adatait Hajdú Demeter Dénes az In memoriam Domokos Pál Péter Erdélyi füzetek 2. című munkájában publikálta. Eszerint

Az 1930 előtt születettek iskolai végzettsége

Írástudatlan	61 fő	28,8 %
Román iskolát végzett 1–2 oszt.	35 fő	16,5 %
Román iskolát végzett 3–4 oszt.	55 fő	25,9 %
Román iskolát végzett 5–7 oszt.	61 fő	28,8 %
ÉRETTSÉGIZETT	–	–

Az 1930 és 1940 között születettek iskolai végzettsége

Írástudatlan	5 fő	2,9 %
Román iskolát végzett 1–4 oszt.	14 fő	8,2 %
Román iskolát végzett 5–7 oszt.	21 fő	12,3 %
Magyar iskolát végzett 8 oszt.-nál kevesebbet	49 fő	28,6 %
Magyar iskolát végzett 8 osztályt	73 fő	42,7 %
MAGYAR ISKOLÁBAN ÉRETTSÉGIZETT	9 fő	5,3 %

Az 1941 és 1960 között születettek iskolai végzettsége

8 általánost nem fejezte be	30 fő	6,3 %
8 általános végzett	392 fő	82,4 %
ÉRETTSÉGIZETT	43 fő	9,0 %
FŐISKOLÁT, EGYETEMET VÉGZETT	11 fő	2,3 %

Mi olvasható ki a statisztikai adatokból?

- Az első generáció, az 1930 előtt születettek iskolai végzettsége a Kárpát-medencei normákhoz viszonyítva kedvezőtlen 28,8 %-os analfabétizmus mellett 16,5 % az írástudatlanság határán álló aránya, ez összesen gyakorlatilag 45,3 %-os analfabétizmust jelent, de ennek a nemzedéknek másik fele sem tud anyanyelvén írni és olvasni.

- Az 1930 és 1940 között született korosztály már részben pótolni tudta az elmaradt iskolai oktatást. A fejlődés jele látható: csaknem fele arányban (42,7 %) elvégezték a 8 általános iskolát és már többen eljutottak az érettségiig (5,3 %).

- A teljes beilleszkedés, a korábbi hátrányos helyzet leküzdése azonban csak az 1960-as évek után született korosztálynál következett be. Náluk az adatok nem teljeseek, mivel ennél a nemzedéknél a felmérés idején még nem mindenki fejezte be az iskoláit.

Az iskolázottsági szint emelkedése azt is eredményezte, hogy a Moldvából áttelepült csángó magyarok nagy többsége elhagyta a magával hozott népszokásokat, viseletet, beszédmódot. Sokan szégyellték csángó mivoltukat, igyekeztek minél hamarabb alkalmazkodni a magyar viszonyokhoz. A vegyes házasságok és a városba költözés felgyorsította ezt a folyamatot.

Szerencsére nem mindenki gondolkodott így közülük. Egyházaskozáron már 1948-ban egy lelkes tanítónő Bodó Róza vezetésével hagyományörző együttes alakult. Az együttes Szövetkezeti Néptánc Együttes, majd Röpiülj Páva Kör, Csángó Népdalkör és napjainkban Domokos Pál Péter Csángó Együttes néven sokfelé hirdette a megőrzött csángó kultúrát. Az együttes fennállása alatt tagjai közül kilencen kapták meg a „Népművészet Mestere” kitüntető címet. Szerepeltek Olaszországban, Jugoszláviában, Romániában. Az országban több száz alkalommal léptek fel a különböző fesztiválokon, találkozókön.

A Moldvából jött csángó magyarok élete a Magyarországon töltött fél évszázad alatt teljesen megváltozott. A háború után született korosztály tagjai az általános iskola befejezése után szinte valamennyien szakmát szereztek maguknak: mezőgazdasági gépész (traktoros), kőműves, vájár, gépkocsivezető, vagy többségében a nők a tsz.-nél szakképzett állatgondozók, növénytermesztők, kertészek lettek. Sokan közülük tovább tanultak és orvos, közgazdász, tanár, ügyvéd vagy éppen katonatiszt lett belőlük, bizonyítva ezzel, hogy a moldvai csángó magyarok, ha lehetőségük van arra, hogy anyanyelvükön tanuljanak, szellemi képességeiket tekintve semmi sem maradnak el a magyarság más csoportjaitól. Az idősebb korosztály tagjai, akik nem találták meg helyüket a községekben főképpen Komló és Pécs szénbányáiba mentek dolgozni. Az átlagosnál nagyobb fizetés vonzó volt számukra.

A hatvanas évek közepétől meggyorsult ez a kirajzás. Az első nemzedék még ingázva járt Pécs és Komló bányáiba, Dombóvár, Kaposvár, Szekszárd üzemeibe. A következő nemzedék már le is telepedett, otthont alapított ezekben a városokban.

Egyházaskozár példáját véve alapul a falu lakosainak száma: 1930-ban: 1219 fő; 1960-ban: 1216 fő; 1980-ban: 1219 fő; 1990-ben: 918 fő, vagyis hatvan év alatt 301 fővel csökkent a falu lélekszáma.

A falu lakossága az elmúlt évtizedekben részben kicserélődött. Különösen a moldvaiak kirajzása jelentős. Napjainkban a falu lélekszáma 960 fő körüli, ebből a csángó származású 323 fő (493 fő volt a betelepülő). Az elvándorlás még szembetűnőbb a többi csángó településen: Szárászon ma 101 fő él, ebből 6 család (13 fő) a csángó; Mekényesen már csak 4 család él 8 fővel (szemben a 65 letelepülővel); Bikalon 1 Moldvából származó család él.

Bár nagy a beolvadás, az egybefonódás a környezetükben élő magyarokkal, nem hagyható figyelmen kívül, hogy csekély számuk ellenére Baranya északi részén egy új néprajzi csoport képződött, mely a Kelet-Európából hozott ősi elemeket őrző tárgyi és szellemi műveltségük-

Egyházaskozári csángók a Kossuth Klubban, 1984.

kel egy új, sajátos színfoltot képvisel napjaink múltófélben levő népi kultúrájában. Jó lenne átörökíteni az utódoknak.

Az anyag összeállításához *Albert Gábor*: Emelt fővel (1983); *Albert István*: Egyházaskozár helytörténete (Kézirat, 1992); *Cseres Tibor*: Vérbosszú Bácskában (1991); *Hegedűs Lajos*: Moldvai csángó népszokások és beszélgetések (1952); *Csupor Tibor*: Mikor Csíkból elindultam (1987); *Halász Péter*: Termelőszövetkezeti mozgalom története Egyházaskozáron (1971); *Hajdú Demeter Dénes*: In memoriam Domokos Pál Péter (1992) és *Laczkó István*: Emlékek egy moldvai csángó magyar életéből (1994) írások álltak a rendelkezésemre.

Dr. Laczkó Mihály

Kárpátalja – ismét Magyarországé¹

1939. március – 1944. október

Az 1919. szeptember 10-i Saint Germain-i békeszerződés előírásai ellenére Csehszlovákia két évtizedig halogatta Kárpátalja autonómiájának megadását. Csak az első bécsi döntés előtti hetekben, 1938. október 9-én alakul autonóm kormány az akkor Podkarpatszka Rusz-ként, magyarosan Ruszinszónak emlegetett területen. Ezután egy hónap sem telik el, s november 2-án Kárpátalja déli magyarlakta sávja – Ungvár, Munkács és Beregszász városokkal –, mintegy 1500–1600 km², 173 233, túlnyomóan magyar lakossal visszakerül Magyarországhoz. Kárpátalja zömén – főként a hegyvidéken – Huszt székhellyel, Avgusztin Volo-

¹ Részlet a szerző *Hármas kereszt alatt* (Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig, 1646–1996) című megjelenés alatt álló könyvéből. Ez a fejezet a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával készült.